

Eshil — Sofoklo — Euripid, **SABRANE GRČKE TRAGEDIJE**, preveli Koloman Rac i Nikola Majnarić, priredili Veljko Topalović i Branislav Brkić, izdanje priređivača, Beograd, 1988.

Svaki ljubitelj grčke antike, pa i svaki poštovalac kazališta, mora osjetiti simpatije prema mladim ljudima koji se odvažaju na izdavanje svih sačuvanih grčkih tragedija (zajedno sa Sofoklovim »Sljednicima« i fragmentom Eshilova »Oslobođenog Prometeja«) u jednoj jedinjoj knjizi. Onaj tko se i sam, iz pozicije »malog izdavača«, bavi štampanjem djela antičke književnosti osjeća za ovakav poduhvat i više od simpatije: neku vrstu saučesništva u poslu, sasvim nesigurnom i — bar na prvi pogled — usmjerenom prema tako malobrojnoj čitalačkoj publici u Jugoslaviji da se uvijek ponovo postavlja pitanje tko uopće takve knjige doista kupuje. Iz ovog osjećaja simpatije lako je stvoriti *ad hoc* čitav niz opravdanja za to da izdanje svih grčkih tragedija izgleda upravo onako kako su nam ga priređivači i izdavači podastrli i da sadržava baš prijevode Kolomana Raca (samo je »Sljednike« preveo N. Majnarić). Naime, uvijek se može reći da je to prvi put kod nas da su se Eshilova, Sofoklova i Euripidova djela našla na okupu u istoj knjizi; da većina tragedija već duže vremena nije uopće bila tiskana u ovakvu obliku; da Racovi prijevodi predstavljaju doista bitan trenutak u našoj kulturi i da pripadaju tradiciji koju nikako ne bismo smjeli zanemariti; da je ovo praktički jedini način da sav očuvani korpus grčkih dramatičara stigne do šireg čitalačkog kruga; i napokon — a ni ta se činjenica ne može zanemariti — da su, odabirući upravo Racove prijevode, kojima je nedavno isteklo (u financijskom smislu) autorsko pravo, izdavači štampali knjigu jeftinije, ne opteretivši je prevodilačkim honorarom.

Ipak, sve ove tvrdnje, koje bi se mogle i detaljnije argumentirati, ostavljaju jednu važnu dilemu otvorenom: da li u ovakvu obliku Eshilove, Sofoklove ili Euripidove poruke uistinu stižu do svojih današnjih primalaca? Pretpostavka je, naime, svakog književnog djela da — na ovaj ili onaj način — komunicira s onima koji ga recipiraju, a ovo je izdanje uz to sasvim očito namijenjeno mnogo široj publici od ograničenog kruga poznavalaca antičke književnosti, pa treba zamisliti da je takvim čitaocima kontekst (i historijski i civilizacijski, i teatarski i književni) tragedija još slabije poznat, što im nesumnjivo otežava razumijevanje teksta.

Ako u tom svjetlu promatramo »Sabrane grčke tragedije«, najprije ćemo konstatirati da se Racovi prijevodi već desetljećima ne izvode na pozornicama (ili se izvode uz vrlo velike jezične zahvate) zato što su na planu izraza jednostavno teško razumljivi. Premda izdavanje dramskih tekstova svoj pun smisao zadobiva zacijelo tek onda kad se oni mogu transponirati u kazališnu predstavu, u ovom bismo slučaju smjeli tu dimenziju čak i previdjeti pod uvjetom da poruka, više ili manje neoštećena, stiže bar do pažljiva čitaoca. No Racov je jezik ne samo pun morfoloških i leksičkih arhaizama i neobičnosti nego je i, zbog metričkih razloga, strukturiran tako da je nerijetko izuzetno teško »rekonstruirati« pravi poredak riječi u rečenici, a još je teže doprijeti do plana sadržaja. Na taj se način za suvremenog čitaoca, kao i za gledaoca, upoznavanje s grčkim tragedijama svodi u prvom redu na mučno probijanje do značenja, a njihove stvarne odlike ostaju mu dobrim dijelom skrivene. (Da ne bi bilo zabune, ovime se ni u kojem slučaju ne želi umanjiti niti veličina djela Kolomana Raca niti njegovo nesumnjivo, i nedovoljno valorizirano, istaknuto mjesto u našoj kulturi, već se samo izražava duboka sumnja u primjerenost njegovih prijevoda ovakvu izdanju.) Prema tome, da su — makar i uz povećane troškove —, tamo gdje posto-

je, uzeti Đurićevi i Klaićevi prijevodi ili najnoviji prijevodi Lade Kaštelan, stvarni efekti knjige svakako bi bili mnogo veći.

Ovoj temeljnoj dilemi treba dodati i neke primjedbe formalnoj opremi teksta: tanak papir, kombiniran s blijedom štampom, ponegdje čitave retke čini gotovo nečitljivima, a ni dvostupačni, zgusnuti prijelom (razumljiv, ako ga sagledavamo ponovo kroz prizmu troškova) ne olakšava čitanje. No, najozbiljnije formalne zamjerke valja uputiti priređivačima zato što su (i opet radi štednje na prostoru) izostavili numeraciju stihova i — još više — zato što su sve početke replika (i u stihomitijima tamo gdje je stih »prelomljen«) povukli na lijevi rub i tako pogrešno predstavili strukturu tragedija, umjetno im povećavši broj stihova.

Bilješke, koje se nalaze na kraju svake tragedije, preuzete su iz prethodnih izdanja Racovih prijevoda, a priređivači su pridodali kratke i korektne uvodne tekstove o svakom od triju autora i o sadržaju svake od tragedija. Predgovor, pod nazivom »Uvod u čitanje grčkih tragedija«, sasvim je općenit i ne nadilazi razinu najosnovnije obavijesti, dok je ono što se u Sadržaju zove Bibliografija a u knjizi se pojavljuje s naslovom »Preporučujemo«, tek sasvim nesistematski popis deset knjiga.

Sve u svemu, radi se o izdanju koje će nesumnjivo pronaći priličan broj kupaca (jer je zainteresiranih za antičku književnost, usprkos svemu, više nego što to obično mislimo), ali je pitanje koliko će imati zbiljskih čitalaca.

D.Š.

Frederik Koplston, **ISTORIJA FILOZOFIJE**, Tom I, Grčka i Rim, Predgovor i prevod Slobodan Žunjić, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1988.

Frederick Copleston engleski je isusovac koji je, uz ostala djela, između 1946. i 1974. objavio golemu knjigu »A History of Philosophy« u devet svezaka, u kojoj je prikazao cjelokupnu povijest filozofije, od antičkih vremena do danas. Djelo je, kao profesor historije filozofije, napisao za potrebe katoličkih seminara, ali ono, zbog svoje obuhvatnosti i iscrpnosti, ima mnogo širu vrijednost, pa nije neobično što ga ugledni beogradski izdavač objavljuje u cijelosti među posebnim izdanjima Velike filozofske biblioteke. Prvi svezak, prema očekivanju, sadržava pregled antičke, grčke i rimske filozofije. Budući da je prevodilac ovog sveska, Slobodan Žunjić, napisao i prilično obiman i izuzetno informativan Predgovor, u kojemu je detaljno objasnio i sadržajni obim i doseg Coplestonova djela i naznačio osnovne principe kojima se autor rukovodio, te dao uputu čitaocu o tome kolika je interpretativna moć engleskog povjesničara filozofije i koja su njezina ograničenja, — zbog svega toga bilo bi pretenciozno od sastavljača ove recenzije da pokuša o ovako opsežnom predmetu reći nešto novo: zacijelo bi se to svelo na ponavljanje Žunjićevih tvrdnji, pa zato radije upućujem čitaoca na njegov predgovor.

Možda je korisnije, radi informacije, upozoriti jednostavno na strukturu Coplestonova djela. Ono, naime, sadržava četrdesetsedam poglavlja koja su, nakon autorova Predgovora i Uvoda, razvrstana u pet osnovnih dijelova. U prvome od njih obrađeni su pret sokratovci: Tal, Anaksimandar, Anaksimenes, Pitgora i pitagorovci, Heraklit, Parmenid, Melis, Zenon, Empedoklo, Anaksagora i Leukip. Drugi je dio posvećen sofistima (Protagori, Prodiku, Hipiji, Gorgiji), samom Sokratu i sokratovskim školama, te Demokritu. U trećem je dijelu obrađen Platon, a u četvrtom Aristotel, dok peti dio govori o ranom stocizmu, Epikuru i epikurovcima, skepticima, srednjoj i novoj akademiji, kinicima, novopitagorovcima, hebrejsko-he-

lenističkoj filozofiji, Plotinu i novoplatonizmu — dakle o antičkoj filozofiji nakon Aristotela. O svakom od filozofa ili škola dani su osnovni podaci i razložene su njihove temeljne ideje, a Platonovo i Aristotelovo učenje obrazloženo je u opširnim studijama. Ako razmatramo razinu informacija (ne ulazeći u opravdanost pojedinih interpretacija), može se konstatirati da gotovo nema važnijeg podatka o grčkoj i rimskoj filozofiji koji bi bio izostavljen.

Prema tome, za onoga kome su dovoljne obavijesti iz sekundarnih i tercijarnih izvora i tko neće tražiti u knjizi odgovore na pitanje *zašto?* nego na pitanja *tko?* i *kako?* Coplestonovo djelo vrlo je upotrebljivo i koristan priručnik. Njegovoj upotrebljivosti pridonosi uvelike i izuzetno jasan način izlaganja i autorova sposobnost da i vrlo složene probleme razloži pristupačno (iako ponekad, čini se, na štetu izvorne misli): golema je zasluga prevodioca što je u prijevodu sačuvao ove karakteristike originala i što je uložio svakako velik trud u traženje najprikladnijih naših filozofskih termina. Treba također istaći da je Žunjić u jednom od dodataka, umjesto Coplestonove bibliografije, sastavio našem čitaocu pristupačniji popis literature koji sadržava i sva relevantna djela s prijevodima antičkih filozofa na hrvatski ili srpski i značajnije studije naših autora.

Ono što većini čitalaca možda neće smetati, ali što ipak šteti ovom inače doista reprezentativnom izdanju, činjenica je da su originalne grčke riječi, kojih je, dakako, mnogo, u brojnim slučajevima pogrešno štampane: teško je ne ponoviti žalosnu konstataciju da u Jugoslaviji praktički ne postoji štamparija koja bi bila u stanju tiskati više od tri grčke riječi bez greške. Vidljivo je kako se korektor u samom Coplestonovu tekstu trudio da unese što više ispravaka, pa su ovdje pogreške — iako brojne — uglavnom u akcentima i hakovima, a nisu slovcane. Ali prava katastrofa dogodila se s indeksom imena, gdje se među desecima grčkih originalnih obli-

ka, navedenih u zagradi, točne grafije mogu nabrojati na prste: ovaj Spisak imena potpisala je Olivera Marković. U njemu su se, na žalost, potkrale i greške koje se ne mogu pripisati tiskari (poput ΖΕΥΟΝ — tripud — ili Κεκροπος) i koje se u ovakvoj knjizi nisu smjele pojaviti.

Unatoč ovoj primjedbi (a ona nije pučko filološko sitničarenje, jer se ne radi o slovima i akcentima nego o stanju jedne kulture), Coplestonova »Istorija filozofije« i njezin prvi dio, posvećen Grčkoj i Rimu, predstavlja bez ikakve sumnje dragocijeno obogaćenje biblioteke priručnika o antici.

D.Š.

CODEX IURIS CANONICI — ZAKONIK KANONSKOGA PRAVA, Glas koncila, Zagreb 1988.

Kad se govori o sredivanju i popisivanju prava, obično se ta pojava veže uz devetnaesto stoljeće koje se smatra erom kodifikacija. To je velikim dijelom točno, jer su u tom periodu nastali zbornici poput francuskog *Côte civile*, austrijskog i njemačkog građanskog zakonika, te sličnih zakonika nastalih na području današnje Jugoslavije (*Srpski građanski zakonik* i *Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru*, čija je pojava g. 1888. skrenula pažnju evropske pravne znanosti zbog koncepcija historijsko-pravne škole koje je B. Bogišić realizirao u njegovu tekstu). Iznijetom shvaćanju, po kojem se doba velikih kodifikacija podudara s proteklim stoljećem, može se ipak prigovoriti to da ne vodi računa o činjenici da je i u toku dvadesetog vijeka izvršena, i to u dva navrata, veoma značajna kodifikacija prava — na latinskom jeziku. Naime, 1917, nakon dugogodišnjih priprema, objavljen je *Codex iuris canonici*, a prije šest godina (1983) pripremljen je, objavljen i stupio na snagu novi, istoimeni *Kodeks*. Nedavno, prije par mjeseci, taj je *Zakonik*, u

originalnom latinskom tekstu s uporednim hrvatskim prijevodom, publiciran i kod nas u izdanju »Glasa Koncila«. To je i povod da se o tome zborniku prava iznese nekoliko opservacija i napomena.

Okolnost da donošenje *Codex iuris canonici* nije kod nas u stručnoj, pravnoj javnosti izazvalo pažnju koju jedna ovakva kodifikacija zaslužuje, može se dijelom protumačiti činjenicom da se radi o zborniku crkvenog prava, dakle o svojevrsnom *lex specialis*, koji ne bi imao neko šire značenje. Ovakvo gledanje možda se opravdava i time da je Crkva kod nas (uostalom, kao i u najvećem broju modernih država) odvojena od države. Čini mi se da ovakvo rezoniranje nije baš — *sit venia verbo* — najproduktivnije. Ostavljajući po strani pitanje da li je izučavanje kretanja u Crkvi (socioloških, povijesnih, dogmatičkih) uopće moguće bez poznavanja odredaba kanonskog prava, zadržao bih se ukratko samo na smislu i značenju ovog izvora prava s pravne točke gledišta. S time u vezi treba imati u vidu činjenicu da je nauka kanonskog prava (u punom smislu te riječi) nastala djelovanjem pravnih škola koje su obnovile interes za rimsko pravo te počele s njegovom razradom i tumačenjem. Poznato je da je fundamentalno djelo kanonskog prava, *Concordantia discordantium canonum*, kasnije po svojem sastavljaču nazvano *Decretum Gratiani*, nastalo u Bologni sredinom XII. stoljeća pod neposrednim utjecajem glosatora. Oni su se, kao i njihovi nasljednici postglosatori, uz civilno bavlili i kanonskim pravom, pa su neki (npr. Baldus de Ubaldis) i na tom području stekli ne manju slavu i ugled. S obzirom na to Crkva je preuzela većinu ustanova rimskog prava ne samo iz domene privatnog (npr. status osoba, brak) nego i javnog prava (recimo: uređenje papinskog dvora, naročito u pogledu organizacije suđenja i legislativne djelatnosti), pa se moglo opravdano tvrditi da ta ustanova živi po rimskom prvu (*Ecclesia vivit lege Romana*). S

druge strane, što je još značajnije, kanonsko je pravo preuzete ustanove dalje razvijalo (npr. teorija o *metrimonium ratum*, odnosno *matrimonium consummatum*, te institucija *bonae fidei*, zaštita posjeda — *spolium* i dr.), prenoseći ih u pandektno, a time posredno i u opće građansko pravo. Pri tome je stvarana i adekvatna latinska terminologija, čime se i opće pravo samo moglo obogaćivati. Da ta uloga kanonskog prava nije ni danas prestala, najbolje svjedoči činjenica da je novi Kodeks na klasičnom, latinskom pravničkom jeziku dao definicije i obradu pojmova kao što su: upravni akt (*actus administrativus* — c. 35–93), pravna osoba (*persona iuridica* — c. 113–123) i pravni posao (*actus iuridicus* — c. 124–128). Prema tome, institucije koje je razvila tek moderna pravna teorija dobile su svoj latinski oblik i formulacije u naše doba. Na isti su način i neke tekovine najnovijeg duhovnog, odnosno tehnološkog razvoja naše svoje mjesto u Kodeksu (kao primjer naveo bih pojmove kao što su: *instrumentum communicationis socialis* — c. 822; *machina magnetoponica* — c. 1567; *photostaticum* — c. 487). Zbog svega toga razumijevanje i unapređivanje pojedinih ustanova građanskog prava, uzetog u najširem smislu riječi, nije moguće ako se zanemari ono što je kanonsko pravo učinilo, odnosno čini i danas, posredno i neposredno. Možda će, posebno što se tiče terminologije, netko primijetiti da u današnje doba na tome ne treba insistirati. S time u vezi podsjetio bih na sličnu situaciju na primjer u medicinsko-farmaceutskoj terminologiji, u koju se neprekidno moraju unositi novi latinski izrazi (jer Celzo i Galen ni uz najbolju volju nisu mogli sve predvidjeti). Imajući u vidu povijesni razvoj prava i »ostavinu« rimskog pravnog poretka, treba jednako postupati i sa *ius civile*, ukoliko želimo (a to se često verbalno ističe) ostati u vezi sa svijetom. Bilo bi, dakle, mnogo bolje kad se pri izučavanju i nastojanju oko međusobnog utje-

caja pravâ — načelo odvojenosti crkve i države ne bi baš *ad verbum* primjenjivalo.

Mogućnosti većeg zagledavanja u pravila kanonskog prava smeta i činjenica da je uslijed reformskih zahvata i eksperimentiranja u školama koje je i inače završilo žalosnim rezultatima, poznavanje latinskog jezika svedeno na minimum, odnosno da je praktički onemogućeno da pravnici neposredno koriste *Kodeks*. Objavljivanjem ovog novog *Kodeksa* s uporednim hrvatskim prijevodom spomenuto ograničenje je u znatnoj mjeri otklonjeno; uz to valja reći da je ovo prvi put da se tekst *Codiciis iuris canonici* pojavljuje i na našem jeziku (stjecajem nepovoljnih okolnosti prijevodi *Kodeksa* iz 1917. koje su pripremili, svaki za sebe, Pazman, Herman i Lanović, nisu ugledali svjetlo dana, nisu mogli biti objavljeni). Bez obzira na činjenicu da je latinski tekst *Kodeksa* jedini autentičan, ipak je hrvatski prijevod koristan za orijentaciju pri izučavanju njegovih odredbi. Da vidimo ukratko što bi se još moglo reći o novom *Kodeksu* i njegovu prijevodu na naš jezik.

Pripreme novog *Kodeksa*, kojim je trebalo izvršiti reviziju normi sadržanih *Kodeksu* iz 1917. godine, vezane su uz odluke II. vatikanskog koncila, jer je nastale promjene u Crkvi trebalo izraziti i u pravu. S obzirom na to, novi se *Kodeks* u nizu pojedinosti razlikuje od staroga. On je i po obimu dosta skraććen (*Kodeks* iz 1917. imao je ukupno 2414 kanona, dok je opseg novoga sveden na 1752 kanona), a nešto je izmijenjeno i u sistematici izlaganja materije. Naime, stari je *Kodeks*, čak i po nazivu pojedinih dijelova, izgrađen dosljedno na rimskoj triparticiji (poznatoj iz Gajevih i Justinijanovih *Institucija*), pa je slijedio podjelu (na *libri*, kao i u rimskom pravu) ovim redom: *Normae generales*; *De personis*; *De rebus*; *De processibus* te, na kraju, *De delictis et poenis*. *Codex* iz 1983. sadržajno nije napustio tradicionalnu triparticiju, ali je izvršio neke terminološke izmjene. Pr-

va knjiga (*liber*) sadržava također *Normae generales*, ali druga (umjesto: *De personis*) nosi karakterističan naslov *De populo Dei* (»Božji narod«) i u njoj se najprije govori o vjernicima (*Christofideles*), pa onda (načelno) o klericima (u starom je *Kodeksu* redosljed bio obrnut, što nije samo tehničko pitanje), te o Crkvi, njenoj organizaciji i ustanovama. Treća knjiga obuhvaća naučiteljsku ulogu Crkve, a četvrta posvećiteljsku (*De sacramentis*, ranije su norme o pojedinim sakramentima bile izložene pod zajedničkim nazivom: *De rebus*). U ovom dijelu *Kodeksa* posebno su značajne odredbe o braku (*De matrimonio*), jer je, kako je poznato, kanonsko pravo, mada je polazilo od rimskih načela (shvaćanja po kojem je brak ugovor, zasnovan na suglasnoj volji stranaka), izgradilo čitvu instituciju (razlikovanje pojmova kao što su *matrimonium ratum*, odnosno *matrimonium consumatum*, *impedimenta impedimentia*, *impedimenta dirimentia* i dr.). Ovdje su obrađena i sveta mjesta (crkve i groblja), te vremena (blagdani i pokore). Peta knjiga govori o crkvenoj imovini, šesta o kaznenim mjerama (*De sanctionibus in Ecclesia*), a sedma o postupcima (parnični, neki posebni, npr. o bračnim sporovima, te, na kraju, o kaznenom postupku). *Kodeksu* su dodani i propisi, odnosno postupak proglašenja svetaca (*Causae canonizationis*), mada nisu njegov sastavni dio.

Uz pomenute, ipak tehničke i formalne, diferencije između dvaju *Kodeksa*, postoje određene razlike između njih i u pristupu te načinu reguliranja pojedinih odnosa. Dok je, naime, stari *Kodeks* izgrađen po klasičnim pravilima legislativne tehnike, jer je sadržavao samo definicije, te prava i obveze pojedinaca ili ustanova, novi *Kodeks* često daje šire opise, izražava želje i sugestije, tako da ponekad neki kanoni više liče na teološka ili dogmatska razmatranja nego na pravni prpis u užem smislu riječi (posebno se to vidi u knjizi II. — *De populo Dei*, can. 204. i slij.) Mada

takvih odredaba nema previše, ipak se čitalac, uspoređujući norme starog i novog *Kodeksa* (to je uvelike olakšano usporednim popisom kanona *Kodeksa* iz 1917. i onog iz 1983, te iscrpnim stvarnim kazalom, koje je priredio tajnik redakcijskog odbora dr. M. Berljak), ne može oteti utisku da je — što se pravno-tehničke konsistentnosti tiče — stari *Kodeks* imao prednost. Uz želju da se neka obnoviteljska i reformatorska nastojanja na području teoloških disciplina i ovdje izraze, vjerojatno je glavni razlog ovakva načina reguliranja u tome što je prvotno postojala namjera da se donese i neka vrta ustava Crkve (*Lex fundamentalis Ecclesiae*), pa su neke odredbe, koje je taj zakonik trebalo da sadržava, prenijete u *Codex iuris canonici*. Po svome sadržaju, razumljivo, novi *Zakonik* nakon odluka II. vatikanskog koncila čitav niz odnosa regulira drugačije, suvremenije od *Kodeksa* iz 1917. Teško bi bilo sve te primjene nabrojiti i iznijeti, pa bih se ovdje zadržao samo na dva primjera, od kojih se jedan odnosi na klerike, a drugi, da ih tako nazovemo, na obične vjernike.

U *Kodeksu* iz 1917. bio je decidirano iznijet stav da su klerici, po samoj božanskoj odluci, izdvojeni od laika (c. 107; *ex divina institutione sunt in Ecclesia clerici a laicis distincti*). Novi *Kodeks*, međutim, mnogo manje insistira na toj podjeli; klerici su nazvani *ministri sacri*, a u narednom se kanonu ističe da između svih Kristovih vjernika (dakle: i laika i klerika) u pogledu dostojanstva i djelovanja vrijedi istinska jednakost (c. 208: *vera viget quoad dignitatem et actionem aequalitas*), o čemu ranije nije bilo spomena. Po sadašnjim propisima osobe koje bi naredile da im tjelesa budu kremirana, lišavane su prava na crkveni pogreb (c. 1240: *ecclesiastica sepultura privantur... qui mandaverint suum corpus cremationi tradi*). Po novom *Kodeksu* to se čini samo izuzetno, u slučaju kada je netko tako što naložio iz razloga suprotnim kršćanskoj vjeri (c. 1184: *ob*

rationes fidei christianae adversas). U jednom drugom kanonu to se i posebno naglašava riječima da Crkva, istina, preporučuje starinski običaj pokapanja umrlih, ali da se ne protivi spaljivanju, osim u spomenutom slučaju (c. 1176,3: *enixe commendat Ecclesia, ut pia consuetudo defunctorum corpora sepeliendi; non tamen prohibet cremationem, nisi ob rationes christianae doctrinae contrarias electa fuerit*). Iz ove dvije karakteristične usporedbe vidi se kako se u toku šesdesetak godina (što je u milenijskoj povijesti Crkve relativno kratko razdoblje) vrši postupno prilagođavanje potrebama vremena.

***

Što se tiče prevođenja *Kodeksa*, nema sumnje da je to bilo povezano s brojnim problemima. Nije samo u pitanju obujam *Zakonika* (1752 kanona, od kojih su neki dosta opširni, podijeljeni na paragrafe), koliku je teškoću predstavljala sama terminologija. Poznato je, naime, da je domaći pravni rječnik, uz neujednačenost i druge manjkavosti, neusporedivo siromašniji od latinskog, izgrađivanog i brušenog kroz dvije tisuće godina, pa je traženje adekvatnog izraza na našem jeziku često puta pravi poduhvat. Od stanja, da je tako nazovemo, opće pravne terminologije nije mnogo drugačija situacija ni s terminologijom kanonskog prava, bez obzira na činjenicu da su se prva djela iz toga područja na hrvatskom jeziku pojavila prije više od dvjesto godina (Angelo della Costa: *Zakon czarkovni* — 2 sveska, Mleci 1778). Uza sve te i druge teškoće, može se reći da su prevodioci (zapravo cijela ekipa od 18 stručnjaka, mada je glavni teret, po prirodi stvari, morao pasti na petočlani redakcijski odbor: M. Berljaka, S. Kosa, A. Starića, N. Škalabrina i S. Večkovića) uspješno dovršili svoj teški zadatak. Prihvaćajući u nizu slučajeva uobičajenu opću pravnu terminologiju, oni su također na mnogo mjesta pronašli ili stvorili adekvate latinskim terminima tako uspješno da bi velik broj njih bilo

dobro preuzeti i u prvni rječnik građanskog (civilnog) prava. Kao primjer takva stvaralačkog pristupa naveo bih nekoliko termina, mada ih, razumljivo, u tekstu prijevoda *Codicis iuris canonici* ima mnogo više.

Nazivi za rokove, koji su u općem pravu dosta neodređeni, u *Kodeksu* su na dobar i adekvatan način prevedeni, pa se tako za *peremptorium* upotrebljava izraz — ukidni, za *tempus utile* — iskoristivi, a za *fatalia legis* kaže se — neodgodivi (c. 1462; 162; 1465). Isto se može reći i za prijevod izraza *motu proprio* (c. 38) koji se izražava riječima: na vlastitu pobudu, kao i za brojne druge termine: *inventarium* — imovnik (c. 486), *interpellatio* — upit (c. 1144), *vagus* — lutalica (c. 100), *convalidatio* — ukrepljenje (c. 1156), *relator* — izvjestitelj (c. 1429), *scrutator* — izborni brojitelj (c. 167), *contumacia* — tvrdoglavost (c. 1347), *scandalum* — sablazan (c. 277), *magisterium* — učiteljstvo (c. 747), *cautio* — jamstvo (c. 1498), *fideiussio* — jamčenje (c. 285), *indultum* — dopuštenje (c. 320), *indulgentia, resp. dispensatio* — oprost (c. 34), *curatela* — skrbništvo (c. 105), *tutela* — zaštitništvo, (*ibid.*), *consanguinitas* — krvno srodstvo (c. 108, ovdje treba naglasiti da je novi *Kodeks* konačno napustio tzv. germanski način računanja stupnjeva srodstva u pobočnoj liniji i vratio se starom rimskom načelu po kojem pravilo *tot gradus quot generationes* važi i za pobočno srodstvo).

Ipak, držeći se načela da ništa nije tako dobro da ne bi moglo biti i bolje, jer *nihil simul inventum et perfectum*, mislim da bi bilo dobro prije objavljivanja drugog izdanja *Codicis iuris canonici* (a do toga će vjerojatno ubrzo doći) još razmisliti o nekim pitanjima prijevoda. U vezi s tim pokušao bih dati jednu općenitiju primjedbu i nekoliko pojedinačnih sugestija.

Čitajući tekst prijevoda stječe se utisak da su se prevodioci strogo pridržavali ne samo smisla nego i riječi latinskog originala. To je svakako vrijedno pri-

znanje, jer velika sloboda u prevodenju može dovesti do situacije koju Talijani označavaju sa »traduttore — traditore«, ali ni prevelika vezanost uz osnovni tekst ne mora uvijek biti vrлина. Tada se zna dogoditi da se prijevod udaljava od uobičajenog načina izražavanja u određenoj struci ili do stvaranja izraza odnosno termina koji je logički i gramatički teško prihvatljiv u jeziku prijevoda. S obzirom na to mislim da bi se latinski glagolski oblici izraženi u imperativu mogli prevoditi, u najvećem broju slučajeva, prezentom. (Time bi se izbjegli često upotrebljavani izrazi »neka vlast...«, »neka se nikome ne daje...« i sl. — v. c. 50, 90, 114, 152, 176 i dr., jer ovakav način izražavanja nije uobičajen u našoj nomotehnici, odnosno pravnom rječniku.) Ovo bi se također moglo primijeniti i na nekoliko slučajeva prevodenja konjunktiva našim kondicionalom (koji mu je, istina, najbliži po značenju, ali u pravnim normama nije uobičajen). Doslovno prevodenje latinskog termina vidi se i kod pojma *usus rationis* (c. 97), izraženog kao: upotreba razuma, što je gramatički gledano *ad verbum* točno, ali očito da na našem jeziku ne zvuči baš najbolje, a pitanje je u kojoj mjeri odgovara pravom, unutrašnjem smislu latinskog originala. Mislim da bi taj izraz bilo bolje prevesti sa: doraslost, ubrojivost ili, zavisno od konteksta, dati makar i opširniji opisni prijevod toga stanja osobe o kojoj se govori. Na sličan način je preveden i izraz *officium vacans* (c. 153 i dr.), kao: prazna služba. Očito da bi bilo bolje, udaljujući se malo od slova ali ne i od duha latinskog originala, to prevesti sa: upražnjeno službeno mjesto, nepopunjeni položaj (dužnost) u službi ili tome slično, jer termin prazna služba ni pravno ni logički nije, najblaže rečeno, dobar niti uobičajen. Latinski izraz *actus iuridicus* (c. 124—128) u hrvatskom prijevodu glasi: pravni čin, što je također doslovan prijevod (mada glagol *agere* u latinskom pravnom rječniku ima desetak značenja). Taj je termin trebalo

prevesti poznatim i sasvim preciznim pravničkim izrazom pravni posao, jer u našem jeziku pravni čin obuhvaća pojmovno i delikt koji je nastao aktivnim djelovanjem učinioca, a očito je da se kanoni 124—128 ne odnose na delikte. Ima nekih termina kojima se ne bi moglo prigovoriti da su prevedeni *ad verbum*, ali upotrijebljene riječi djeluju zastarjelo. Tako je, na primjer, pojam »baština« (institucija koja je imala posebno značenje i ulogu u *Srpskom građanskom zakoniku* iz 1834. i kojom se naročito bavio Stojan Novaković) u pravnom rječniku odavno napušten (c. 586). Izrazi himba i hula za *simulatio*, odnosno *blasphemia* — c. 1379, te 1369 — mada nisu netočni, djeluju pomalo arhaično. Ne bi bilo loše kad bi se razmotrila mogućnost da se izraz: vremenita crkvena dobra — prevede nekako drugačije (npr. crkvena imovina ili sl.), jer pojam »vremenit« redovito znači »star«, dok latinski pridjev *temporalis* u ovom kontekstu (c. 1254 i sl.) ima prvenstveno značenje: ovozemaljski, prolazni, jer se upotrebljava kao suprotnost pojmu *bona spiritualia*.

Naslov prvog dijela u VII. knjizi *De iudiciis in genere* (c. 1400 i slij.) bilo bi, čini mi se, bolje prevesti sa: sudovanje ili odlučivanje u postupku sudovanja, odnosno nekim sličnim izrazom, jer termin — sudstvo — prvenstveno upućuje na instituciju suda (lat. *tribunal*), a ovaj dio *Kodeksa* obuhvaća širu problematiku (rokove, stranke, pravna sredstva). Uotalom, ovakav prijevod mnogo je bliži pravom značenju pojma *iudicium* u latinskom pravnom rječniku. Riječ *competentia* dosljedno je prevedena kao: mjerodavnost (c. 360, 1445, 1407, 1671 i dr.). Mislim da to nije najsretnije rješenje i da bi umjesto toga daleko bolje odgovarao poznati i »uhodani termin: nadležnost. To i zbog činjenice što mjerodavnost, po mome mišljenju, i nije pravni pojam, a uz to je sadržajno mnogo širi od nadležnosti. Smatram također da je *matrimonium* trebalo prevoditi kao brak,

umjesto ženidba, jer ovaj posljednji izraz, htjeli ili ne htjeli priznati, zvuči maskulinistički; ako se naime hoće izraziti kakva—takva jednakost (bolje bi bilo reći ravnopravnost) spolova, onda bi naziv ovog sakramena (c. 1055 i sl.) trebalo da u prijevodu glasi bilo brak, bilo ženidba i udaja. Pomalo čudi što se prevodioci nisu odlučili u tom smislu, kada se znade da se Crkva i onako nalazi pod udarom kritike ne samo istaknutih feministkinja nego i odanih vjernica zbog sadašnjeg, po njihovim mišljenjima, izrazito nepovoljnog položaja žene u Crkvi. Uostalom, latinski nazivi (*matrimonium, nuptiae*) nemaju ni izdaleka toliko maskulinistički prizvuk kao naša ženidba, pa bi ga, bez obzira na njegovo teološko—dogmatsko porijeklo (sedam sakramenata), trebalo u jednom, ipak prvenstveno pravnom propisu, s kraja dvadesetog stoljeća, napustiti.

Vjerojatni razlog ovakva prevođenja pojedinih izraza leži u nastojanju prevodioca da se očuva teološka terminologija, odnosno možda i u nesvjesnom strahu da se slobodnijim prevođenjem ne dovede u sumnju značenje pojedinih kanona, s obzirom na okolnost da jedino latinski tekst ima punu autentičnost. Mislim ipak da *Codex iuris canonici* predstavlja dovoljno autonomnu zbirku normi da bi se od nekih ustaljenih termina trebalo odvajati, pogotovo kada to nalaže i duh vremena u kojem živimo (kao što je upravo pomenuto pitanje naziva za *matrimonium*). S druge strane, isto onako kako bi građansko (svjetovno) pravo moglo i trebalo prihvatiti niz termina kanonskog prava, i u latinskoj i u hrvatskoj verziji, tao bi bilo dobro da se ni kanonsko prvo ne udaljava, gdje to nije zaista neophodno, od uobičajene i prihvaćene terminologije građanskog prava. U krajnjoj liniji i jedno i drugo ulaze u istu materiju (*ius*), mada različitog predmeta reguliranja, a nazivati isti pojam različitim imenima može samo izazivati zabune i teškoće. Ukratko: predlažem, da se na obostranu korist i na ovom

području djelovanja, postupa sa više ekumenizma.

Ovih nekoliko napomena i sugestija učinjeno je u želji da se rad na jednom svake pohvale vrijednom poduhvatu kao što je prijevod velike latinske kodifikacije i dalje nastavi. Uz zadovoljstvo da smo, civilizacijski gledano, dočekali pojavu jednog ovakva djela — hrvatski prijevod *Codicis turis canonici* — valja reći da će on biti i od velike praktične

koristi ne samo pravnicima — kanonistima i civilistima, nego i brojnim drugim stručnjacima, od lingvista do sociologa. Stoga bi bio koristan dodatni napor (neusporedivo manji od onoga što je već učinjeno) u dotjerivanju i poboljšavanju teksta novog *Zakonika kanonskog prava*.

Ante Romac